

УДК 281.5(477.86):261.6
ББК 63.3(4 Укр)

Олег Жерноклеєв
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ТРЕТІЙ ЧИН У ПІДПІЛЛІ: ОРГАНІЗАЦІЇ МИРЯН-ГРЕКО-КАТОЛИКІВ НА ПРИКАРПАТТІ В 70–80-х РОКАХ ХХ ст.

У статті висвітлюється роль світських відгалужень чернечих згромаджень (“третіх орденів”) у структурі й діяльності підпільної Української греко-католицької церкви. У 1970-х рр. на теренах Івано-Франківської області було створено особливі об’єднання мирян – треті ордени редemptористів і василіан. Вони мали помітне значення для забезпечення нелегального функціонування УГКЦ аж до її виходу з підпілля наприкінці 80-х років ХХ ст.

Ключові слова: Третій чин, терціарії, УГКЦ, Прикарпаття.

Численні документи сучасної Католицької церкви настійливо вказують на потребу підвищення ролі світських осіб у діяльності громад, парафій, різноманітних церковних інституцій і загалом на актуальність проблеми активізації участі мирян у повсякденному християнському житті. Із цього погляду особливе місце належить світським інститутам Церкви, а також мирянським гілкам чернечих згромаджень, що історично – майже 800 років тому – дістали назву “третіх орденів” (в українській традиції – “третіх чинів”), а їхні члени – назву *терціаріїв* від латинського слова *tertio* (третій).

Проте в сучасній вітчизняній історіографії світським інститутам Католицької церкви приділено вкрай мало уваги. Характерно, що в більшості праць, які так чи інакше торкаються історії католицького чернецтва, треті чини навіть не згадуються. Винятком донедавна були окремі спеціальні статті Миколи Кирюшка й Ірини Єрмак¹. Те ж саме стосується й наукових студій з історичного минулого греко-католицизму на теренах Прикарпаття. У ґрунтовних і докладних монографіях, присвячених історії Івано-Франківської єпархії УГКЦ, зокрема й періоду підпілля², діяльність терціаріїв не була предметом вивчення. Логічне пояснення цьому факту, серед іншого, вбачаємо й у “мовчанні” офіційних документів відповідних радянських органів про членів третіх чинів УГКЦ. Однак відомі сьогодні історичні факти доводять, що терціарії були важливою складовою церковних структур і відігравали помітну роль у житті підпільної УГКЦ. Тому метою нашої статті стало висвітлення діяльності третіх орденів УГКЦ на теренах Прикарпаття в 70–80-х роках ХХ ст.

Історичні витоки Третього ордену в країнах Західної Європи сягають початку XIII ст. Саме тоді миряни, які з тих чи інших причин не могли залишити свого світського стану, але прагнули жити духовністю якогось із чернечих орденів і наслідувати приклад його засновника, отримали окремі, затвержені церковною владою правила життя й почали називатися Третім орденем або терціаріями. Середньовічна традиція троїстого бачення будови суспільства аналогічним чином “структувала” й церкву: до “ордену кліриків”, тобто священників (*ordo clericorum*), та “ордену ченців” (*ordo monachorum*) додавали також Третій орден – “орден покаяння” (*ordo poenitentium*), що складався з мирян³.

Нині етимологія поняття “терціарії”, як правило, трактується вже дещо спрощено: чоловічі чернечі спільноти вважаються першим орденем, відповідні жіночі – другим, а світські (лаїкат) усіх станів і професій – третім орденем. Так чи інакше, треті ордени пройшли довгий і тернистий історичний шлях, переживали періоди розквіту й занепаду. Ще в 1221 р. оформився Третій чин ордену францисканців, під кінець того ж століття – домініканців, дещо пізніше аналогічні світські відгалуження виникли в кармелітів та інших католицьких чернечих згромаджень.

У першій третині ХХ ст. активізувалися й треті чини в Українській греко-католицькій церкві, зокрема, у згромадженнях василіан і редемптористів. Одним із свідчень цього стали Правила для мирян Василіанського чину, укладені митрополитом Андреем Шептицьким (у 1932 р. вийшло вже третє видання цих Правил)⁴. У тексті документа відчутний вплив основних положень нового статуту світських францисканців, затвердженого папою Львом ХІІІ у 1883 р. апостольською конституцією “*Misericors Dei Filius*”⁵. У згромадженні редемптористів східного обряду роль Третього чину фактично відіграло Архібратство Матері Божої Неустанної Помочі та св. Альфонса, засноване в Станиславові в 1927 р. Уже наприкінці 1929 р. кількість його членів сягала 15 тис. осіб⁶.

Друга світова війна й особливо заходи радянської влади з ліквідації УГКЦ завдали удару й по діяльності об’єднань віруючих мирян, пов’язаних із чернечими осередками. Однак основні структури УГКЦ були збережені в підпіллі, таємно діяли монастирі та семінарії, єпископи висвячували нових священників, у приватних помешканнях, а часом і в офіційно “закритих” культових будівлях, нерідко під покровом ночі, проводилися нелегальні богослужіння, хрещення дітей, шлюби та інші обряди.

У другій половині 1970-х років спостерігалася значна активізація діяльності підпільної УГКЦ. У звітах і донесеннях радянських функціонерів від релігії цей факт прямо пов’язувався з прийняттям Гельсінських угод 1975 р. (чим також пояснювалася певна обережність у переслідуваннях з боку місцевих партійних і державних органів), з роботою радіо Ватикану й іншими чинниками, і особливо з початком понтифікату Івана Павла ІІ – слов’янина, представника соціалістичної країни. Він, як відзначалося в одному з радянських документів, “своєю бурхливою католицькою і політичною діяльністю підняв на дусі наших уніатів”⁷. Фактично рух за відновлення УГКЦ наприкінці 70-х років вступив у завершальну стадію, розвиваючись по висхідній лінії аж до 1989 р., коли влада офіційно дозволила діяльність УГКЦ⁸.

На тлі помітної активізації підпільної УГКЦ, нових тенденцій у міжнародній обстановці, у середині 1970-х рр., як свідчать зібрані нами дані респондентів, були відновлені треті чини деяких чернечих згромаджень і, зокрема, Чину Найсвятішого Избавителя (ЧНІ, або редемптористів) та Чину св. Василія Великого (василіан).

Так, багаторічна настоятелька терціаріїв ЧНІ в підпіллі пані Марія Кияк (дружина підпільного священника УГКЦ о. Романа-Андрія Кияка) згадує, що в Івано-Франківській області Третій чин редемптористів діяв з 1975 р. спочатку в Делятині. Поступово поширили свою роботу на Яремче, Білі Ослави, Стримбу, Надвірну та інші населені пункти, потім перебралися й до м. Івано-Франківськ – деся орієнтовно в 1985–1986 рр. – на восьмому році її настоятельства. Марія Кияк очолювала Третій чин із 1978 р. упродовж 13 років. До неї була Ореста Зарівська (у чині – сестра Теофіля). Вона залишила їй духовний заповіт: “Ревно працюйте у винограднику Христовому”⁹.

І дійсно, як свідчить п. Марія, люди були дуже ревні. Зібрання проводилися виключно вночі, збиралося по 50 і більше осіб. Інколи міліція натрапляла на їхні зібрання, але, завдяки мудрій поведінці господарів помешкань, вдавалося виходити із ситуацій і викриті вони не були.

Приймаючи обіти при вступі до Третього чину, отримували нові імена (Марія Кияк у чині називалася сестрою Ольгою). Справжніх імен і прізвищ один одного, здебільшого, не знали, сама вона навіть намагалася не знати, щоби на допиті під тортурами не видати. “Всяке бувало, викликали людей на допити, розпитували, вивідували, але ніхто так і не зрадив. Люди всі були дуже добрі, активні, побожні, жертвні”¹⁰.

Чоловік п. Марії, о. Роман-Андрій Кияк, був духівником Третього чину. Приїжджав на свята до різних населених пунктів, служив, сповідав. Дора, Яремче, Кути, Косів, Космач, Делятин – ось далеко не повний перелік підпільних станиць-парохій, де отець Роман душпастирював, прибираючи задля конспірації інші імена¹¹.

Провідником Третього чину редемптористів у Делятині був теперішній Тернопільсько-Зборівський владика Василь Семенюк, сам родом із Дори, тоді ще зовсім молодий священник, якого любовно всі називали “отець Василько”.

Отець-монах Микола Волосянко¹² склав статут Третього чину в підпіллі. Активно працювали також о. Михайло Косило¹³ з Дори, о. Кисілевський та інші. Велику працю з Третім чином провадив о. Михайло Винницький, чотири рази засуджений за радянських часів (роки життя 1926–1996)¹⁴. Священники були дуже відважні. Для Третього чину проводили окремі реколекції. Очолював увесь цей рух митрополит підпільної УГКЦ Володимир Стернюк (1907–1997).

Марія Кияк у Третьому чині редемптористів склала довічні обіти. Після виходу з підпілля передала обов'язки настоятельки п. Марії Говері. В їхній великій квартирі збиралося й до сотні людей. Сама п. Марія Кияк після того ще 18 років займалася катехизацією дітей, готувала їх до першого Св. Причастя (працювала в середніх школах № 18, 21, 23 м. Івано-Франківськ). У жовтні 2011 р., на час нашої розмови, п. Марія через поважний вік (87 років) уже відійшла від активної праці в Третьому чині. Вона також указувала на значення Архібратства для виникнення Третього чину: “Раніше наш Третій чин називався Архібратство Матінки Божої Неустанної Помочі, потім у підпіллі став називатись “Третій чин”, а зараз знову – Архібратство...”¹⁵.

Пані Марія Говера пригадувала, що стала настоятелькою Третього чину відразу після виходу з підпілля – після Марії Кияк – у 1990 або 1991 році й працювала до 2008 р., а тоді обрали нову настоятельку. Сама була в чині з 1982 р. Вона підтверджує, що в Івано-Франківській області Третій чин редемптористів у підпіллі був створений з благословення владика Володимира Стернюка. Статут не був офіційно затверджений у Римі, адже за умов нелегальної діяльності такої можливості фактично не було.

“У чині ми мали кожен місяць науки, реколекції – кожен рік, настоятелька з нами працювала і ми виховувались, як малі діти. Багато допомагали священникам, носили речі, шукали хати для Служб Божих... І самі виховувалися, і допомагали виховуватися іншим. Уже по виході з підпілля ми створили наші гуртки в Тернополі, за підпілля їх там не було. Були якісь інші групи, пов'язані зі Львовом. Точно сказати важко, що було й як, все було дуже скритно”¹⁶.

Активним членом Третього чину в підпіллі була п. Ольга Рогацька з с. Горохолова Богородчанського району. До Третього чину її “привела” важка недуга дев'ятимісячного сина Василька. Тоді в дитячій лікарні познайомилася з глибоко віруючою жінкою Анною Сітко, яка працювала в лікарні й виявилася членом підпільного Третього чину редемптористів. Вона порадила п. Ользі в молитві пожертвувати свого вмираючого сина на священника (нині він – ієромонах о. Григорій Рогацький, Згромадження Воплоченого Слова, УГКЦ) і передати його під опіку Матері Божої, а самій вступити в Третій чин, щоби самовіддано працювати на славу Богу. Разом із п. Анною почала відвідувати таємні богослужіння, познайомилася зі священниками. 6 серпня 1982 р., через півроку після облечин, на які її благословив уже згадуваний о. Василь Семенюк, дуже урочисто склала обіти під час підпільного богослужіння в Івано-Франківську. Обіти приймав о. Микола Волосянко. Тоді ж несподівано довідалася про священство її односельчанина – учителя Андрія Кияка та про те, що його дружина, також учителька, є настоятелькою Третього чину¹⁷.

Майже десятиліття п. Ольга жила небезпечним подвійним життям (працювала головним бухгалтером у колгоспі, мала чоловіка й трьох дітей). У їхній оселі часто відбувалися таємні молитовні зібрання, з'їжджалися греко-католики з різних міст і сіл. Водночас терціарії виїжджали на підпільні зібрання до інших населених пунктів. Пригадує, що однієї неділі вони могли бути на Службі Божій у Дорі, другої – у Делятині, третьої – у Старуні... Служби Божі відправлялися тільки під покровом ночі, іноді й по дві за ніч. Згадує також, як одного разу вони з приятельками по Третьому чині їздили до Тарновиці, де мали таємно висвячувати нового греко-католицького священика. Посеред ночі люди відчинили храм (офіційно закритий радянською владою), знесли до нього все необхідне. Вмить на стінах з'явилися образи в рушниках, запалали свічки, битком набилося людей. "Це було незвичайне видовище"¹⁸.

Діти п. Ольги в буквальному сенсі вирости в греко-католицькому підпіллі: Василько ще малим прислужував священикам на відправах. Регулярно, два рази на місяць, о. Роман Кияк проводив у Горохолині катехизацію для дітей, організував відзначення християнських свят. Його власна родина була взірцем порядності й шляхетності¹⁹.

Ольга Рогацька була першим терціарієм у Горохолині, пізніше вступило ще півтора десятка осіб. Вона свідчить, що у 80-х роках члени Третього чину були в Івано-Франківську, Надвірній, у селах Білі та Чорні Ослави, Старуня, Стримба, Дора, Лоева, Підгір'я та ін. Раз на місяць збиралися, найбільше в Стримбі, там часто проводилися й реколекції – з'їжджалися до трьох десятків осіб і по три ночі ночували там. Активними були не лише жінки, але й чоловіки, чимало було діяльних і жертвних подружжів. Одним з основних завдань терціаріїв, окрім певних молитовних обов'язків, була організація помешкань для підпільних богослужінь, попередження людей і зберігання богослужбових речей²⁰.

Цікавими є свідчення п. Нелі Сав'як, яка вступила в Третій чин редемптористів у 1985 або 1986 році (отримала ім'я Тереза). Усе життя вона мешкала в Пасічній, на околиці Івано-Франківська, і розташування її будинку було, за словами респондента, дуже сприятливим для таємних зібрань. "Це було велике згромадження, яке охоплювало багато людей – людей дуже побожних і щирих. Це було не просто згромадження, це була родина і навіть більше, ніж родина". Теперішній Тернопільсько-Зборівський владика Василь Семенюк свого часу якось сказав їй: "Ви ще будете жаліти за тими роками". І дійсно, "не зважаючи на те, що ми ховалися, десь там і по хатах, і по лісах, і попід куші..., все рівно це були гарні часи: у нас була мета, ми знали для чого і що, була дуже щира молитва..."²¹.

Вступ у Третій чин відбувався дуже урочисто, хоч умови підпілля диктували свої правила перестороги. Статут додому не давали, молитовників друкованих не було (мала молитовник "фотографований і роблений"). Але із членами чину з інших населених пунктів підтримували зв'язки. Останньої неділі кожного місяця всі терціарії збиралися на "уєдинення", під час якого мали Службу Божу, молитви, розважання, багато наук, дотримувалися мовчанки. Тривали такі щомісячні зібрання майже цілий день – як правило, від 9 години ранку й до п'ятої-шостої вечора. Господиня помешкання, де збиралися, годувала всіх обідом.

Раз на рік відбували в котрійсь оселі кількадевні реколекції. Приїжджі ночували, місцеві йшли на ніч додому, а рано знову приходили. Люди в чині були різного віку – і старші, і молоді, чоловіків було чимало, що для респондента спочатку було досить дивним. Хоч не було сучасних засобів комунікації, про нагальні потреби повідомляли швидко – достатньо було сказати комусь одному й до кінця того ж дня за здоров'я хворого або в іншій потребі молилася вже вся спільнота²².

Статут Третього чину редемптористів у підпіллі складався із шести розділів²³. Документ визначав мету Третього чину, яка полягала в тому, щоби “допомогти людям в освяченні себе і у спасенні, і щоби дати можливість якнайбільшій кількості вірних виконати наказ Спасителя: «Будьте досконалі!»” Оскільки священники та монахи “не мають зараз великого доступу до безбожників”, значно більший безпосередній вплив на суспільство може мати світська людина, скріплена в християнській вірі та моральних чеснотах. Тому почесна місія-завдання для терціаріїв – бути апостолом Христової науки серед власного оточення, живим прикладом чеснот і добрих справ. У своєму середовищі член Третього чину повинен блищати прикладом святого життя, доброти, лагідності, жертвності. Уже самою святістю життя він є “мовчазним апостолом”. Разом із тим усі побожні релігійні практики (молитви, літургії, Святі Тайни) є лише половиною обов’язків терціарія, адже Третій чин існує й для того, щоби допомогти іншим людям у спасінні душі: “Треба ... напружити свої сили і для праці для інших, щоби через поліпшення їх долі наблизити їх до Христа і св. Католицької Церкви”. Особливо необхідно опікуватися хворими, каліками, немічними, опущеними, убогими. Таким потребуючим слід було допомагати не лише духовно, але й матеріально.

Найбільшим за обсягом був останній, шостий розділ, що подавав огляд основних правил статуту Третього чину. Насамперед окреслювалися умови вступу до чину: вік щонайменше 16–18 років, переконаний католицький дух і послух Святому Престолові, заборона участі в богослужіннях інших віросповідань. Жінка для вступу повинна мати згоду свого чоловіка, діти – дозвіл батьків. Підкреслювалося, що в чині немає місця для “гнівливих осіб, схильних до сплетень, обмов, образ і зневаг ближнього”. Вони, а також обтяжені важкими гріхами повинні були пройти довший час випробувань і докласти всіх зусиль, щоби позбутися своїх вад. Особливо потрібна була боротьба за опанування над своїм язиком.

Нові члени Третього чину в особливо урочистій обстановці приймали символічні “облечини” на півроку (хоча спеціального одягу в умовах нелегальної діяльності не носили), а потім обіти – на термін від 1 до 3 років. Обіти слід було поновлювати кожного року під час щорічних триденних реколекцій. Духовному вдосконаленню терціаріїв слугували й обов’язкові щомісячні спільні зібрання всіх членів Третього чину (“уєдинення”), а також читання духовної літератури, строге виконання молитовного правила, яке зобов’язувало під гріхом. Кожне “уєдинення” повинно було мати свою конкретну тему й мету, під час нього бажаним був звіт кожного терціарія про свою діяльність, складання пожертв для вбогих, сиріт та в інших потребах у певному відсотку від своїх доходів чи заробітку. Неучасть у щомісячних зібраннях вважалася несумісною зі членством у Третьому чині.

Завершувався текст закликом: “Залиш марне марним людям, а сам же пильнуй те, що велів тобі Господь”²⁴.

Тоді ж, у середині 70-х років ХХ ст., на Прикарпатті було відновлено й Третій чин св. Василія Великого. Хоч одна з респондентів, п. Олена Пищ, зазначає час свого вступу до Третього чину як приблизно “десь 1975 рік”, усе ж найбільш вірогідною датою відновлення василіанського чину мирян у підпіллі є 1977 р. На неї вказують інші респонденти, до того ж року існуюча традиція відносить і статут Третього чину, який діяв у підпіллі²⁵.

Статут²⁶ визначав Третій чин як “згуртування вірних, світських людей, що хочуть брати участь в монашому подвигу по Уставу Св. Василія Великого”. Мета чину була потрійна: “а) віддавати славу Богові, ширити її між людьми; б) свідомо безустанна праця над удосконаленням своєї душі; в) будувати Царство Боже на землі в душах ближніх”. Це

мала бути апостольська праця в усіх її видах і потребах: харитативна, суспільна, виховна, наукова. Терціарії були покликані зберігати та розвивати християнські й вселюдські цінності, дбати про вартісні християнські родини, виробляти еліту на релігійній і громадській ділянці життя. Засобами осягнення мети визнавалися Св. Тайни, молитви, духовні вправи, особиста аскеза, устами, наука, матеріальні допомоги. Відзнакою Третього чину були параман і пояс, які треба було носити постійно. Особливо заслуженим уділявся габіт, який одягали в дні облечин, обітів та їх віднови, у годину смерті.

Головним настоятелем Третього чину вважався протоархімандрит Василіанського чину, а на місцях його очолював протоігумен провінції, від імені якого діяв т. зв. візитатор, котрим міг бути тільки священник ЧСВВ. Він призначав провідника для кожної групи Третього чину із числа священників-василіан або, за відсутності таких, принаймні зі священників, які належали до Третього чину св. Василя Великого. Самі члени Третього чину на загальних зборах обирали на трирічний термін раду (управу), яка з-поміж себе обирала настоятеля, його заступника, учителя, скарбника й секретаря. Рада повинна була засідати раз на місяць, перед загальними зборами, які теж скликалися щомісяця. На них спільно молилися, слухали проповіді й духовні науки, збирали пожертви. Терціарії були зобов'язані відвідувати хворих членів Третього чину, а в померлих бути присутніми на похованні, жертвувати за них Св. Причастя й молитви на вервиці.

Одна з найперших членів цієї спільноти в Івано-Франківській області Олена Пищ належала до підпільної УГКЦ ще задовго до вступу в чин – із 60-х років (мешкала із чоловіком Василем в Івано-Франківську на вул. Кобилянської). Брала участь у нелегальних богослужіннях, підтримувала зв'язки з монахиями-мироносицями й василіанами, у її великій родині відбувалися шлюби, хрещення дітей та інші обряди, які здійснювалися підпільними греко-католицькими священниками. Найчастіше це були отці Іван Демушка²⁷, Петро Дутчак, Яків Тимчук (з 1979 р. – єпископ) і, за словами респондента, “владика Роман Винничук”²⁸.

Саме останній, вірогідно, і був одним із головних ініціаторів відновлення василіанського Третього чину в Івано-Франківську, адже після розмови з ним Анни Миринди й розпочалася підготовка перших сестер-терціарок до новіціату. Він же призначив і першу настоятельку василіанського Третього чину – с. Оресту Колюх²⁹. Серед перших в Івано-Франківську до чину вступили п'ятеро осіб: Анна Миринда, Віра Ковальчук, Людвіга Крижанівська, Парасковія Щербяк й Олена Пищ (дещо пізніше до чину вступив і її чоловік). До новіціату їх приймав о. Яків Тимчук. Свої перші обіти вони приймали, як і перед тим новіціат, у настоятельки монастиря сестер-василіанок матері Мирослави Максимович, яка мешкала на вул. Довбуша, 5 у м. Івано-Франківськ³⁰. Там само часто збирався Третій чин, кількість членів якого поступово зростала за рахунок не лише мешканців обласного центру, але й багатьох сіл. Олена Пищ (у чині – сестра Йосафата) шила для них передбачені статутом пояси з матерії, яку постачала їй настоятелька с. Ореста.

Терціаріями опікувалися різні священники, а найчастіше оо. Іван Демушка, Петро Дутчак, Петро Шешурак³¹, Роман (Андрій) Кияк, Микола Волосянко, Володимир Шкрядько³², Роман Винничук та Яків Тимчук, згодом постійно о. Іван Репела. Щороку відновлювали обіти за участю, як правило, єпископа Я.Тимчука. Він же запровадив у практику інтронізації Христового Серця, якому посвячувалися родини третьочинців. Олена Пищ разом із настоятелькою вирішували, де відбуватимуться підпільні богослужіння, які вони повинні були мати спільно щонайрідше раз на місяць, повідомляли людей, приносили богослужбові речі. Господарі помешкання, зазвичай, після Служби Божої влаштовували гостину, мали нагодувати обідом усіх присутніх³³.

Людвіга Крижанівська (с. Марта) з Єзуполя вступила в Третій чин св. Василя Великого 11 грудня 1977 р. разом із Парасковією Щербяк, яка прийняла ім'я Катерина. З Єзуполя їх було в чині тільки двоє, решта – з різних населених пунктів, у тому числі й з Івано-Франківська. Службу Божу старалися мати в кожного члена Третього чину раз на місяць. Вона підтверджує свідчення Олени Пищ про те, що зібрання проводили спочатку в настоятельки монастиря сестер-василіанок матері Мирослави, яка мешкала на вул. Довбуша в Івано-Франківську. Там збиралися й підпільні священики УГКЦ на чолі з владикою Софроном Дмитерком.

Владика дозволив сестрам Марті й Катерині зберігати вдома Святі Тайни, відтак вони щодня мали Святе Причастя й щомісяця сповідь. Священики прибували до них додому ввечері або вдосвіта, відправляли богослужіння. Це були: владика Яків Тимчук (про те, що він був єпископом, сестра Марта тоді не знала), о. Володимир Шкредько, о. Петро Дутчак із Драгомирчан, а найбільше о. Микола Волосянко, який був їхнім постійним душпастирем, вінчав їхніх дітей і хрестив онуків. Отець Андрій Кияк у хаті с. Марти готував шістьох дітей до першого Причастя (двох її дочок та 4 чужих). Потім вони отримали нового священика – о. Івана Репелу, який тоді був зовсім молодим хлопцем, закінчив підпільну семінарію, а працював в аптеці фармацевтом. Підозри в односельчан він не викликав, адже ніхто не міг сподіватися, що такий молодий юнак був уже священиком. Натомість сусіди звертали увагу, що Людвіга та Парасковія не ходять до церкви (вона була в селі православною), і вважали їх “баптистами”. Так вони жили аж до часу легалізації УГКЦ. Людвіга Крижанівська стверджує, що в підпіллі греко-католики були “як одна сім'я, всі були рівні, любилися як рідні, всі були одної думки...”³⁴.

Олена Дівнич (сестра Юлія, III ЧСВВ) згадує, що всі Служби Божі “організовував отець Василик” (о. Павло Василик, з 1974 р. – підпільний єпископ УГКЦ, про що частина вірних не знала). Коли їхали до Зарваниці, то не могли відправляти в храмі, а йшли на гору в ліс. Якось там зібралися сестри-монахині, сестри Третього чину й священики. Люди із села принесли стіл, черниці мали із собою білу скатертину й на неї поставили ікону, і так відправлялося богослужіння. Правив о. Василик, а о. Володимир Війтишин (нині – митрополит УГКЦ в Івано-Франківську) сповідав під деревом. Олена Дівнич пригадує, що досить часто Служба Божя не відправлялася до кінця, оскільки надходило попередження про прибуття міліції³⁵.

У хаті в сестри Агнети (Анни Бублик), III ЧСВВ, у Івано-Франківську часто відправлялися богослужіння, священики хрестили дітей, давали шлюби. Згадує, як на Великодні свята о. П.Василик відправляв Службу Божу о 12 год уночі, святив паски. Із сусідів ніхто не доносив, хоча знали, що в неї постійно збираються люди. Одного разу комусь із священиків стало погано й він так і пролежав до пізнього вечора, аж поки поїхав додому: лікаря до нього не викликали, оскільки боялися викриття.

Для поїздки до Зарваниці зять сестри Агнети Іван Надієвський виписав на роботі автобус. Коли по дорозі спинала міліція, сказали, що їдуть на весілля, і їх пропустили. Згодом стало відомо про поїздку й усе це ледь не закінчилося звільненням Івана з роботи. Згадує також, що Третій чин василіан проводив таємні зібрання в помешканні сестри Марти, яка проживала в Івано-Франківську на вул. Галицькій³⁶.

Окрім обласного центру та прилеглих районів, Третій чин василіан активно діяв у селищах міського типу Делятин і Ланчин, селах Чорні Ослави, Заріччя, Красна та інших³⁷. Для членів чину двічі на рік організовувалися спільні збори, на яких приймали нових членів, поновлювалися обіти. Проводилися й щомісячні молитовні зібрання вірних меншими групами в першу п'ятницю або в першу неділю місяця. У помешкан-

нях членів Третього чину священники найчастіше служили святі літургії, переховували Святі Тайни, церковні речі, здійснювали різні обрядові потреби: хрестили дітей, благословляли християнські подружжя. Засновником спільноти на теренах Делятинщини був катакомбний єпископ Яків Тимчук. Численні свідчення очевидців, зібрані учнями Делятинської ЗОШ, доводять, що тільки в цьому районі налічувалося понад 70 конкретних приватних помешкань, де відправлялися підпільні богослужіння греко-католиків³⁸.

Після легалізації УГКЦ Третій чин василіан продовжив свою діяльність уже в нових умовах сьогодення. В Івано-Франківській області чин очолює настоятелька с. Християна (Голомідова)³⁹.

Отже, підсумовуючи, можемо констатувати, що світські відгалуження чернечих згромаджень (“треті ордени”) посідали важливе місце в структурі й діяльності підпільної Української греко-католицької церкви. Зокрема, у 1975–1977 рр. на теренах Івано-Франківської області було створено особливі об’єднання мирян – треті чини редемптористів і василіан, які займали свого роду проміжне становище між чернечим та світським способом духовного життя. Загалом треті ордени відіграли помітну роль у забезпеченні нелегального функціонування УГКЦ аж до її виходу з підпілля наприкінці 80-х років ХХ ст. і з моменту свого заснування фактично продовжують діяти до сьогоденного дня. Подальше вивчення й висвітлення їхньої діяльності, зокрема на теренах інших областей, передусім Львівської та Тернопільської, залишається актуальним науковим завданням.

1. Кирюшко М. Терціарії в Україні / Микола Кирюшко, Ірина Єрмак // Людина і світ. – 2004. – № 2. – С. 36–40; Кирюшко М. Терціарії в Україні / Микола Кирюшко // Історія релігій в Україні : науковий щорічник. Кн. 1 / Ін-т релігієзнавства, Львів. від-ня ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Від-ня релігієзнавства ін-ту філософії ім. Г. Сковороди НАН України. – Львів : Логос, 2004. – С. 283–287; див. також: Жерноклеєв О. С. Витоки й становлення Третього чину мирян Згромадження Воплоченого Слова УГКЦ / О. С. Жерноклеєв // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. XII–XIII. – С. 58–62 та ін.
2. Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект / Ігор Андрухів, Олександр Лисенко, Ігор Пилипів. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2010. – 500 с.; Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки / Ігор Андрухів. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2004. – 344 с. та ін.
3. Weber R. A History and Theology of Sharing Responsibility for the Church / Richard K. Weber // Spirituality today. – 1985. – Vol. 37. – № 2 (Summer). – P. 100–107.
4. Правила Св. отця н. Василя В. для людей світських. Уложив о. Андрей Шептицький, ЧСВВ. – Жовква : Вид-во ЧСВВ, 1932. – 32 с.
5. Misericors Dei Filius [Електронний ресурс] / Pope Leo XIII. – Режим доступу : <http://www.franciscan-archive.org/bullarium/mdf-e.html> (27.04.11).
6. Бубній М. Редемптористи візантійсько-українського обряду у Львівській митрополії УГКЦ в 1913–1939 роках / ерм. Михайло Бубній, ЧНІ // Магістерська праця, написана для семінару з Історії Церкви під керівництвом о. д-ра Едварда Ноцуна, ЧНІ ; пер. з пол. с. Клари-Надії Кобелюх (Згромадження св. Вікентія). – Львів : Монастир св. Альфонса, 2003. – С. 156–157.
7. Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. Р-388, оп. 2, спр. 149, арк. 8.
8. Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть... – С. 394.
9. Спогади Кияк Марії, 1924 р. н., м. Івано-Франківськ, архів автора.
10. Там само.

Запровадження християнства в Україні-Руси та країнах Карпатського регіону

11. Байцар А. Отець Кияк Роман-Андрій – вірний син Української Греко-Католицької Церкви [Електронний ресурс] / Андрій Байцар. – Режим доступу : http://vinnikiplus.in.ua/publ/vynnyky/otec_kijak_roman_andrij_virnij_sin_ukrajinskoji_greko_katolickoji_cerkvi/21-1-0-659 (18.02.13).
12. Волосянко Микола Прокопович, 1930 року народження, уродженець Старого Лися, монах-редемпторист, підпільно висвячений на священника владикою Миколаєм Чарнецьким у 1957 р. У 1970 р. засуджений терміном на 3 роки “за опір властям”. За станом на 1976–1978 рр. працював кочегаром в Івано-Франківську (Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 123, арк. 29; там само, спр. 137, арк. 39).
13. Косило Михайло Васильович, 1932 р. н., мешкав у власному будинку в Дорі, двічі судимий за радянської влади. В одному з радянських документів 1979 р. повідомлялося, що в Яремчі та Дорі “діє дуже агресивно священник-уніат Косило Михайло, який окрім праці на пасіці державній має час на нелегальні Богослужіння в Яремчі, Білих Ославах і інших селах” (Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки... – С. 252; Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 143, арк. 7).
14. У спогадах респондентів про Третій чин, очевидно, ідеться про діяльність о. Михайла Винницького в 1983–1985 та 1987 – на початку 90-х рр., оскільки в 1975–1983 та 1985–1987 рр. він відбував відповідно третій і четвертий терміни свого ув’язнення (спогади про нього докладніше див.: Редемптористи: 90 літ в Україні. 1913–2003 / упоряд. о. Ярослав Приріз, ЧНІ. – Львів : Вид. відділ отців редемптористів “Місія Христа”, 2003. – С. 190–200).
15. Спогади Кияк Марії, 1924 р. н., м. Івано-Франківськ, архів автора.
16. Спогади Говери Марії, 1937 р. н., м. Івано-Франківськ, архів автора.
17. Клебан Т. Нехай буде воля Твоя, Господи. Про складну й нелегку долю родини Рогацьких з села Горохолини, яка пішла дорогою служіння Богові / Тамара Клебан // Слово народу. Часопис Богородчанської районної ради. – 1999. – 4 груд. – С. 2.
18. Там само.
19. Там само.
20. Спогади Рогацької Ольги, 1941 р. н., с. Горохолина, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл., аудіозапис, архів автора.
21. Спогади Сав’як Нелі, 1939 р. н., м. Івано-Франківськ, аудіозапис, архів автора.
22. Там само.
23. “Нехай прийде царство Твоє! Хто йде за Мною, не ходить у темряві”. – [Б. м. : б. в., 1975 ?]. – 27 с.
24. Там само.
25. Голомідова Х. Мирянський чин святого Василя Великого (III чин) [Електронний ресурс] / с. Християна Голомідова, настоятелька МЧСВВ. – Режим доступу : <http://monastur.com/?p=362> (08.09.11).
26. Устав III Чину Святого Василя Великого : На більшу Божу славу і честь Пресвятої Богородиці, Святого Йосифа Обручника, Святого Василя Великого, Святого Священномученика Йосафата, Святого Ангела Хоронителя, Святої Мокрини і всіх Святих. – [Б. м. : б. в., 1977 ?]. – 23 с.
27. Демушка Іван Васильович, 1917 р. н., уродженець с. Угринів, закінчив гімназію та духовну семінарію (1943 р.), був судимий за радянської влади. Працював сторожем в обласному архівному управлінні до 1978 р., коли вийшов на пенсію за віком. У протоколі бесіди з ним радянських чиновників від 9.11.1978 р. було сказано: “За наявними даними, він активно діє як священник: відвідує доми монахинь, де проводить богослужіння, обряди” (Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 137, арк. 47).
28. Винничук Роман Теодорович, 1910 р. н., освіта вища, греко-католицький священник, мешкав у м. Івано-Франківськ, вул. Лермонтова, 18а/1; судимим не був. За інформаціями, що надходили до компетентних радянських органів у 1978–1979 рр., серед вірних була опінія, що Роман Винничук “займає яке то вище становище серед уніатів від звичайного священника”, а в іншому донесенні повідомлялося: “Про нього ходила така версія, що він

- має прерогативи єпископа, що позначилося на його діях” (Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки... – С. 251; Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 137, арк. 57; там само, спр. 143, арк. 7). Цікаво, що цілком аналогічні припущення висловлювалися й щодо Софрона Дмитерка та Павла Василика, які дійсно були єпископами. Проте в переліку відомих сьогодні єпископів підпільної УГКЦ о. Р. Винничука немає. – Див., наприклад: Катакомбна Церква. Структура УГКЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ichistory.org/ukrsite/churchex/church19.html> (18.03.13). Насправді він виконував обов’язки генерального вікарія, чим і були викликані чутки про його єпископський статус.
29. У списку відомих радянській державі уніатських монахинь, які за станом на 10.05.1978 р. мешкали в Івано-Франківську, згадується Колюх Ольга Гнатівна, 1917 р. н., освіта середня, працювала бухгалтером – див.: Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 137, арк. 26. Чи йдеться про ту саму особу, нам невідомо.
 30. У списках відомих радянським органам колишніх уніатських монахинь, що проживали в м. Івано-Франківськ, с. Мирослава Максимович не значиться. – Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 123, арк. 34–40; там само, спр. 137, арк. 25–26.
 31. Шешурак Петро Йосифович, 1906 р. н., уродженець с. Пшеничники, закінчив гімназію та духовну семінарію в Станиславові (1930 р.), служив священником у різних населених пунктах Івано-Франківської області. Мав судимість у радянський час. У 1947–1954 рр. працював заготівельником сировини, потім офіційно ніде не працював через хвороби, пенсії не мав, мешкав у рідному селі. За станом на 1979 р. згадується в списку “колишніх уніатських священників”, які ще “намагаються проводити свою діяльність” (Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 123, арк. 29; там само, спр. 137, арк. 46; там само, спр. 143, арк. 50).
 32. У спогадах двох респондентів указано “о. Шкретко” або “Шкретка”. Тут ідеться, очевидно, про о. Володимира Івановича Шкрядька, 1916 р. н., який був відомий радянській владі як василіанин, мешкав у с. Маринополь, судимий. – Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-388, оп. 2, спр. 123, арк. 28.
 33. Спогади Пищ Олени, 1928 р. н., м. Івано-Франківськ. Рукопис, копія в архіві автора.
 34. Спогади Крижанівської Людвіги, 1929 р. н., смт Єзупіль, Тисменицький р-н, Івано-Франківська обл. Рукопис, копія в архіві автора.
 35. Спогади Дівнич Олени, 1920 р. н., м. Івано-Франківськ. Машинопис, копія в архіві автора.
 36. Спогади Бублик Анни, 1924 р. н., м. Івано-Франківськ. Машинопис, копія в архіві автора.
 37. Котубей М. Співпраця духовенства з вірними / Мар’яна Котубей // УГКЦ – переслідувана, та не подолана : матеріали наук.-практ. конф. – Делятин, 2007. – С. 72.
 38. Там само. – С. 76.
 39. Голомідова Х. Мирянський чин святого Василя Великого (III чин) [Електронний ресурс] / с. Християна Голомідова, настоятелька МЧСВВ. – Режим доступу : <http://monastur.com/?p=362> (08.09.11).

Олег Жерноклеєв

(г. Івано-Франковск, Україна)

Третій орден в подпольє: організації мирян-греко-католиків на Прикарпаттє в 70–80-х годах ХХ в.

В статтє освещена роль светских ответвлений монашеских сообществ (“третьих орденов”) в структуре и деятельности подпольной Украинской греко-католической церкви. В 1970-х годах на территории Ивано-Франковской области были созданы особые объединения мирян – третьи ордены редemptористов и василиан. Они имели важное значение в обеспечении нелегального функционирования УГКЦ вплоть до её выхода из подполья в конце 80-х годов ХХ в.

Ключевые слова: *третий орден, терциарши, УГКЦ, Прикарпаттє.*

Oleg Zhernokleyev

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Third Order in the underground: Greek Catholic lay organizations in the Precarpathian region, 1970s–1980s.

The article deals with the place of secular branches of religious congregations (“Third Orders”) in the structure and activity of the clandestine Ukrainian Greek Catholic Church. In 1975–1977 in the Ivano-Frankivsk region the Third Orders of Basilians and Redemptorists as the special associations of the laity was created. They occupied a sort of intermediate position between the monastic and secular way of life and played a significant role in the UGCC illegal functioning until the moment of its exit from the underground in the late 1980s.

Keywords: *Third Order, tertiaries, UGCC, Precarpathian region.*